

Розділ ІХ

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІННОВАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ТА Я-КОНЦЕПЦІЇ СТУДЕНТІВ

Олександр ШУМЕЙКО

старший викладач кафедри
психології та педагогіки

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ МОЛОДИХ ЮРИСТІВ

На сьогодні в Україні професія юриста за рейтингами є однією найбільш популярних серед молоді. Не секрет, що юридичний фах є омріяним для багатьох молодих людей своєрідним «квитком» у заможне життя, можливістю повною мірою самореалізуватися та здобути повагу з боку оточуючих. Про це красномовно свідчать дані вступних кампаній в Україні за останні три десятиліття і вступна кампанія 2022–2023 року, яка, незважаючи на воєнний стан у державі, також не стала винятком. Для науковців-психологів у цьому плані значний інтерес для всебічного вивчення становить специфіка формування та становлення Я-концепції молодого правника саме під час навчання та внаслідок психолого-педагогічного впливу. І якщо у вітчизняній психології питання дослідження Я-концепції курсантів вишів системи МВС є на сьогодні достатньо висвітленим, то стосовно студентів-юристів цивільних спеціальностей зазначена проблематика потребує більш глибокого вивчення й досі становить науковий інтерес як для дослідників, так і для практиків. Слід також відзначити, що на сьогодні ще немає чітко окресленої суто наукової та законодавчої дефініції щодо категорії «молодий юрист» ані в соціальній психології, ані в правовій науці. Згідно із Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 5 лютого 1993 року (зі змінами від 6 червня 2019 року), який визначає вікові межі молодіжного віку від 14 до 35 років, на нашу думку, під категорію «молодий юрист» цілком логічно підпадають молоді люди віком від 14 до 35 років, які навчаються або навчалися у закладах вищої освіти всіх рівнів акредитації на правничих

спеціальностях: здобувачі, студенти, курсанти, молоді науковці тощо, вік яких при цьому не перевищує 35 років.

Мета дослідження: визначити особливості Я-концепції молодих юристів та її динаміку у процесі професійної підготовки.

Наше дослідження формування професійної Я-концепції молодих юристів має певну структуру. Зокрема, воно складається з трьох основних етапів, а саме:

1. Підготовчо-теоретичний етап включає постановку мети і завдань, детальний аналіз предмета й об'єкта дослідження, визначення методів дослідження проекту.

2. Експериментальний етап заснований на підборі методик діагностики, проведення первинної діагностики та аналізі їх результатів.

3. Узагальнюючий етап дослідження

Анонімне дослідження проводилося на вибірці студентів-правників 2-го курсу в кількості 50 осіб, які були поділені на дві групи: експериментальну та контрольну.

Дослідження включало етапи теоретичного аналізу проблеми, організації та проведення емпіричного дослідження, застосування діагностичних методик та аналізу отриманих результатів (метод математичної статистики).

За результатами аналізу результатів констатуючого експерименту були виявлені наступні факти: окремі шкали використовуваних методик можуть бути співвіднесені з компонентами формуючої професійної Я-концепції молодих юристів. У таблиці 2.1 наведено зведену методику дослідження компонентів професійної Я-концепції молодих юристів.

Таблиця 1

Методика дослідження компонентів професійної Я-концепції молодих юристів

<i>Компонент</i>	<i>Шкала методики</i>
Когнітивний	Диференційованість – Методика М. Куна, Т. Макпартленда Узагальненість – Методика М. Куна, Т. Макпартленда Інформованість – Методика «Професійна готовність»
Комунікативний	Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні, В. Бойко
Емоційно-ціннісний	Методика дослідження самоствавлення, С. Пантелєєв Методика «Діагностики рівня емпатичних здібностей», В. Бойко

Обрані методики було розбито за трьома компонентами: когнітивним, комунікативним та емоційно-ціннісним.

У таблицях 2.2 і 2.3 представлені зведені результати діагностики за методиками «Хто Я?» М. Куна, Т. Макпартленда і «Професійна готовність». Проведемо їх аналіз за виділеними компонентами професійної Я-концепції молодих юристів. Почнемо з вивчення когнітивного компонента професійної Я-концепції молодих юристів. Він включає уявлення про ідеального професіонала і зв'язок з уявленнями про себе. Тому в нього включили такі шкали, як: диференційованість (методика М. Куна, Т. Макпартленда), узагальненість (методика М. Куна, Т. Макпартленда), інформованість (методика «Професійна готовність») тощо.

Таблиця 2

Результати діагностики когнітивного компонента професійної Я- концепції молодих юристів

Тип	Диференційованість			Узагальненість			Інформованість		
	низький	середній	високий	низький	середній	високий	низький	середній	високий
ЕГ	5 20%	15 60%	5 20%	0	15 60%	10 40%	5 20%	13 52%	7 28%
КГ	3 12%	16 64%	6 24%	0	16 64%	9 36%	4 16%	15 60%	6 24%

Як свідчать відповіді, в ЕГ високий рівень диференційованості показали 20% студентів, в КГ – 24%. Такі студенти дають повну характеристику особистості, описують і соціальні ролі, і власні особистісні якості. Середній рівень – у 60% в ЕГ та 64% в КГ відповідно. Такі студенти переважно описують власні соціальні ролі, інтереси. Низький рівень – у 20% в ЕГ та 12% в КГ.

За показником узагальненості в ЕГ високий рівень показали 40%, в КГ 36%. Такі студенти дають найбільш загальні характеристики. Середній рівень – у 60% в ЕГ та 64% в КГ. Низький рівень не показав ніхто. Це говорить про те, що до юнацького віку всі студенти здатні виділити загальні категорії, оцінити своє місце в навколишньому світі.

За показником інформованість високий рівень показало 28% опитаних в ЕГ та 24% в КГ. Середній рівень – у 52% в ЕГ та 60% в КГ. Низький – у 20% в ЕГ та 16% в КГ. Студенти під час навчання в школі й

вибору професії отримали досить великі знання про світ професій. За час навчання ці знання поглиблюються набуттям уявлень про конкретний вид діяльності, особливості спеціальності, суміжних видів занять. Таким чином, можна констатувати, що у студентів першого курсу обох груп є достатньо вихідних знань про професії.

Звернемося до *комунікативного* компоненту. Високий рівень розвитку цього компоненту передбачає здатність реалізовувати, перевіряти й коригувати свій професійний образ Я в навчальній діяльності та спілкуванні.

Таблиця 3

Рівні емоційних бар'єрів студентів ЕГ та КГ

<i>Рівень</i>	<i>Низький</i>	<i>Середній</i>	<i>Високий</i>
ЕГ	7 осіб (28%)	12 осіб (48%)	6 осіб (24%)
КГ	6 осіб (24%)	14 осіб (56%)	5 осіб (20%)

За результатами дослідження низький рівень емоційних бар'єрів мають 7 осіб (28%) в ЕГ та 6 осіб (24%) в КГ, – це означає, що в даних випробовуваних осіб існують деякі емоційні проблеми, «перешкоди» в повсякденному спілкуванні з іншими людьми. Середній рівень емоційних бар'єрів має також 12 осіб (48%) в ЕГ та 14 осіб (56%) в КГ – це свідчить про те, що емоції даних випробовуваних «на кожен день» деякою мірою ускладнюють взаємодію з партнерами. 6 осіб (24%) в ЕГ та 5 осіб (20%) в КГ мають високий рівень емоційних бар'єрів – це означає, що емоції заважають цим респондентам встановлювати контакти з людьми, можливо, випробовувані схильні до яких-небудь дезорганізуючих реакцій або станів.

Виникнення комунікативних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні студентів-юристів обумовлено впливом найбільш істотних соціально-психологічних детермінант, до яких належать: здійснення спілкування в мікросередовищі між студентами, які належать до різних соціальних груп і відрізняються за своїми індивідуально-психологічними особливостями; характер сформованих міжособистісних відносин між студентами; негативні емоції; низький рівень сформованості в окремих студентів умінь і навичок спілкування; відсутність або зниження мотивації спілкування [3].

Як висновок, можна сказати, що у досліджуваної студентської

молоді «перешкод» при встановленні емоційних контактах виявлено загалом у третини осіб.

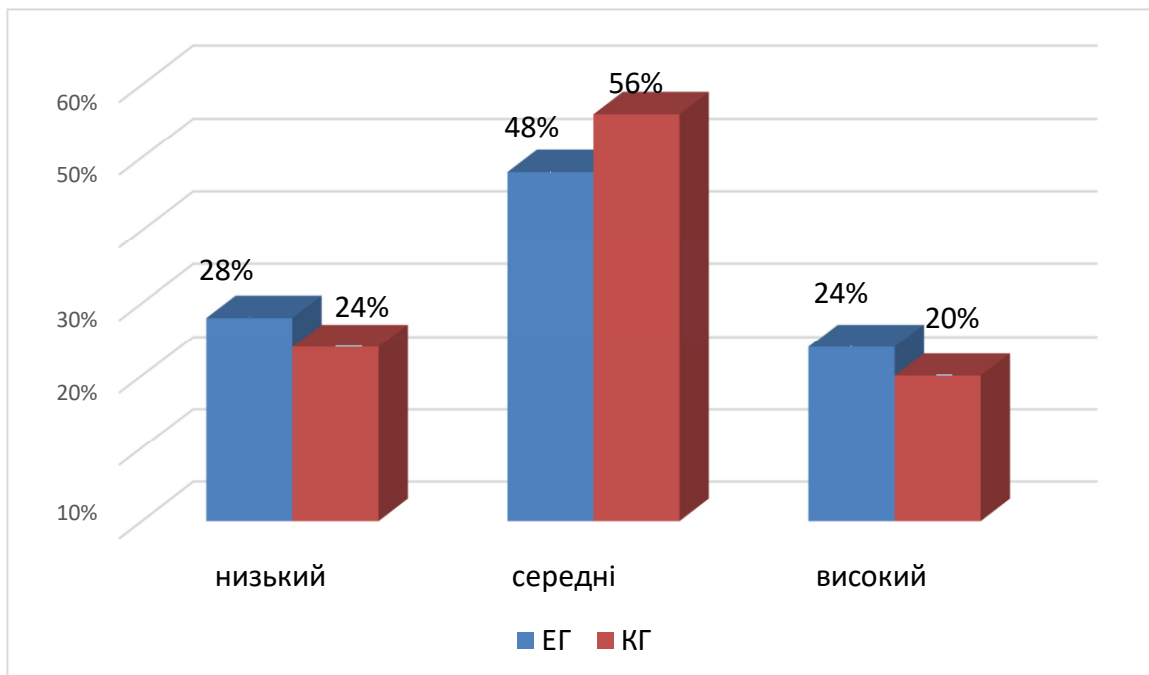

Рис. 1. Рівні емоційних бар'єрів студентів EG та KG Дослідження емоційно-ціннісного компоненту проводилось за двома методиками

«Методика дослідження самоствавлення» (С. Пантелєєв)

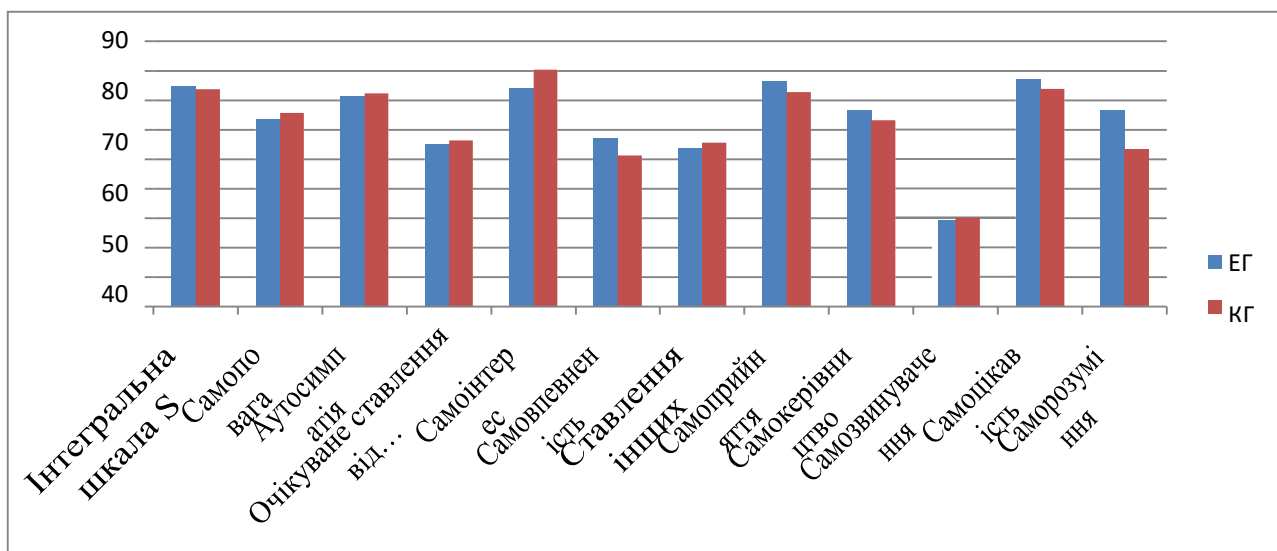

Рис. 2. Середні значення за даними тесту-опитувальника самоствавлення (В. Столін, С. Пантелєєв) у студентів EG та KG

У результаті обробки даних, отриманих на підставі методики дослідження тесту-опитувальника самоствалення (В. Столін, С. Пантелєєв), було виявлено, що середні значення за двома шкалами методики несуттєво відрізняються в обох групах. Середні значення показників шкал методики в обох групах представлені на Рис. 2.2.

1. Шкала S «Інтегральне почуття за чи проти власного «Я» випробуваного».

Попри те, що формально показники цієї шкали знаходяться в діапазоні високих значень як у першій, так і в другій групах, є важливим відзначити, що близько 20% респондентів ЕГ набрали по даній шкалі кількість балів, що потрапляє в діапазон низьких значень. У КГ аналогічні показники спостерігаються приблизно у 14% респондентів. Отримані значення за даною шкалою означають, що в цілому респонденти відчують яскраво виражене позитивне ставлення до власного «Я» і відчують власну цінність.

2. Шкала I «Самоповага».

Показники даної шкали в ЕГ потрапляють у діапазон високих значень, в той час, як у КГ відзначаються низькі показники. При цьому середні значення по даній шкалі в ЕГ нижче, ніж в КГ, на статистично достовірному рівні ($p \leq 0,01$). Попри те, що формально показники цієї шкали в КГ знаходяться на високому рівні, необхідно відзначити, що близько 35% респондентів набрали кількість балів, що потрапляє в діапазон середніх значень. В ЕГ аналогічні показники спостерігаються у 53%.

Високі показники за даною шкалою в ЕГ свідчать про те, що респонденти відчують виражене почуття самоповаги. Можна сказати, що вони вважають себе гідними, здатними, самостійними і вірять у власні сили.

Низькі показники шкали «Самоповага» в ЕГ говорять про те, що респонденти незадоволені собою і не усвідомлюють власної гідності. Подібні показники за методикою властиві людям, що зазнають почуття неповноцінності, що, своєю чергою, може негативно впливати на психічне самопочуття і поведінку особистості. Вони вразливі до всіх дій, які торкаються їх самооцінки.

3. Шкала II «Аутосимпатії».

Показання шкали «аутосимпатії» знаходяться в діапазоні високих значень як в ЕГ, так і в КГ. Показники даної шкали характеризують ступінь дружності чи ворожості до власного «Я». Яскраво виражене почуття аутосимпатії в обох групах свідчить про те, що респонденти схильні до схвалення себе в цілому, довіряють собі й ставляться до себе

прихильно.

4. Шкала III «Очікуване ставлення від інших».

Показники даної шкали знаходяться в діапазоні високих значень як у першій, так і в другій групі. Шкала «Очікуване ставлення від інших» є відображенням очікуваного позитивного або негативного ставлення до себе оточуючих. Серед респондентів обох груп дана характеристика є яскраво вираженою, що може свідчити про те, що респонденти очікують доброзичливого ставлення до себе від оточуючих.

5. Шкала IV «Самоінтерес».

Показники шкали «Самоінтерес» знаходяться в діапазоні високих значень як в ЕГ, так і в КГ. Дана шкала характеризує ступінь інтересу індивіда до себе в цілому, до власних думок і почуттів. У всіх респондентів, які взяли участь в дослідженні, дана характеристика яскраво виражена, що свідчить про те, що вони впевнені у своїй цікавості для інших.

Наступні 7 шкал опитувальника вимірюють вираженість установки на ті чи інші внутрішні дії на адресу «Я».

6. Шкала V «Самовпевненість».

Показники даної шкали для ЕГ потрапляють до діапазону високих значень, у той час, як в КГ відзначаються середні показники, проте відмінності не є статистично значущими. Шкала «Самовпевненість» дозволяє зробити висновок про ступінь самоповаги особистості, схильності ставитися до себе як до впевненої, самостійної, вольової і надійної людини, яка усвідомлює, що вона гідна власної поваги. В ЕГ дане свідчення цієї шкали яскраво виражене, що говорить про те, що респонденти самовпевнені й відчувають силу власного «Я». Вони схильні сприймати життєві труднощі та перешкоди як переборні, проблеми не зачіпають їх глибоко і переживаються недовго. В КГ показники шкали досягають середнього рівня вираженості даної шкали. Можна сказати, що респонденти так само мають властиві високому рівню характеристики, але на відміну від однолітків у КГ при несподіваній появі труднощів може втрачатися впевненість у собі і з'являтися відчуття тривоги й занепокоєння.

7. Шкала VI «Ставлення інших».

Показники даної шкали характеризують уявлення суб'єкта про здатність викликати в інших людей повагу, симпатію. В ЕГ шкала «Ставлення інших» знаходиться на середньому рівні, у КГ на високому. Таким чином, у юнаків і дівчат спостерігається виборче сприйняття людиною ставлення оточуючих до себе. З цієї точки зору, позитивне ставлення оточуючих поширюється лише на певні якості і вчинки, у той

час, як інші особистісні прояви здатні викликати у них роздратування й неприйняття. У КГ з високим рівнем розвитку показника «Ставлення інших» можна спостерігати відчуття себе прийнятним для оточуючих людей. Такі люди відчують, що їх люблять інші, цінують за особистісні та духовні якості, за здійснювані вчинки й дії, за прихильність груповим нормам і правилам. Вони відчують у собі товариськість, емоційну відкритість для взаємодії з оточуючими, легкість встановлення ділових і особистих контактів.

8. Шкала VII «Самоприйняття».

Шкала «Самоприйняття» дозволяє зробити висновок про вираженість почуття симпатії до себе, згоди зі своїми внутрішніми спонуканнями, прийняття себе таким, який є, попри недоліки і слабкості. В обох групах показники цієї шкали знаходяться на високому рівні, можна сказати, що у юнаків і дівчат виражене всебічне прийняття свого «Я» і позитивний загальний фон сприйняття себе. Такі люди часто відчують симпатію до себе і вважають свої недоліки продовженням переваг. Конфліктні ситуації і невдачі не стають для них підставою, щоб вважати себе поганою людиною.

9. Шкала VIII «Самокерівництво».

Показники даної шкали для ЕГ потрапляють до діапазону високих значень, у той час, як в КГ відзначаються середні показники. Були виявлені статистично значущі відмінності ($p = 0.007$) між показниками першої та другої групи. Шкала «Самокерівництво» відображає уявлення особистості про основне джерело власної активності, розвитку, досягнення результатів. В ЕГ дана категорія є яскраво вираженою.

Можна сказати, що респонденти вважають себе основним джерелом розвитку своєї особистості і регулятором досягнень і успіхів. Люди, у яких яскраво виражена дана категорія самоставлення, відчують власне «Я» внутрішнім стрижнем, що координує та спрямовує їхню активність, здатність прогнозувати свої дії та їх наслідки. Вони відчують, що здатні чинити опір впливу ззовні і йти проти долі та збігу обставин. Такі люди здатні контролювати власні емоційні реакції та переживання. В КГ ставлення до свого «Я» часто може залежати від ступеня адаптованості до конкретної ситуації. Звичні умови сприяють вираженому особистому контролю, у той час, як нові ситуації можуть призвести до послаблення регуляційних можливостей «Я» і посилити схильність підкорятися середовищним впливам.

10. Шкала IX «Самозвинувачення».

Шкала «Самозвинувачення» характеризує вираженість негативних емоцій на адресу власне свого «Я». Показники за цією шкалою

знаходяться на низькому рівні у респондентів обох груп. Такі люди схильні заперечувати власну провину в конфліктних ситуаціях. Вони захищають власне «Я» шляхом звинувачення переважно інших, схильні переносити відповідальність за розв'язання проблем на оточуючих.

Відчуття задоволеності собою поєднується з осудженням інших, пошуком у них джерел усіх неприємностей і лих. Попри те, що формально показники самозвинувачення знаходяться на низькому рівні в обох групах, яскраво виражене самозвинувачення властиве 25% респондентам з ЕГ і 10% респондентам КГ. Такі люди схильні бачити в собі, перш за все, недоліки, звинувачують себе у всіх своїх невдачах. Як правило, установка на самозвинувачення супроводжується розвитком почуття внутрішньої напруги й відчуттям неможливості задоволення основних потреб.

11. Шкала Х «Самоцікавість до свого внутрішнього світу».

Показники даної шкали знаходяться на дуже високому рівні у респондентів обох груп. Це може свідчити про те, що респонденти схильні цікавитися своїм внутрішнім світом. Вони із задоволенням проводять час наодинці з самими собою і насолоджуються власним товариством, вважають себе здатними зацікавити оточуючих і легко вступають в міжособистісні контакти.

12. Шкала ХІ «Саморозуміння»

Показники даної шкали висловлюють здатність людини до спостереження і пояснення своїх справжніх, минулих і майбутніх мотивів та вчинків, здатність відповідати на питання «як» і «чому» щодо свого характеру й поведінки, уміння виявляти в ньому причинно-наслідкові і тимчасові зв'язки, сенс поведінки. Люди з низькою виразністю саморозуміння не в змозі правильно зрозуміти власну особистість і, як наслідок, досягти задоволеності самим собою, що своєю чергою перешкоджає повноцінному розвитку особистості. Респонденти з високим рівнем розвитку даної якості здатні розуміти свою особистість, думки, ідеї, бажання й потреби, а внаслідок можуть проживати своє життя більш повно і бути собою» в максимальному ступені.

Методика «Діагностики рівня емпатичних здібностей»

В. Бойко

Здатність до емпатії є у всіх. Через це, вивчення та розвиток емпатії як базисної міжособистісної здатності розуміти емоції іншої людини, співпереживати і співчувати їй є вкрай необхідним.

Таблиця 4

Рівні емпатичних здібностей студентів ЕГ та КГ

Рівень	Низький	Середній	Високий
ЕГ	4 осіб (16%)	14 осіб (56%)	7 осіб (28%)
КГ	3 осіб (12%)	16 осіб (64%)	6 осіб (24%)

Графічно результати можна представити таким чином (рис. 3).

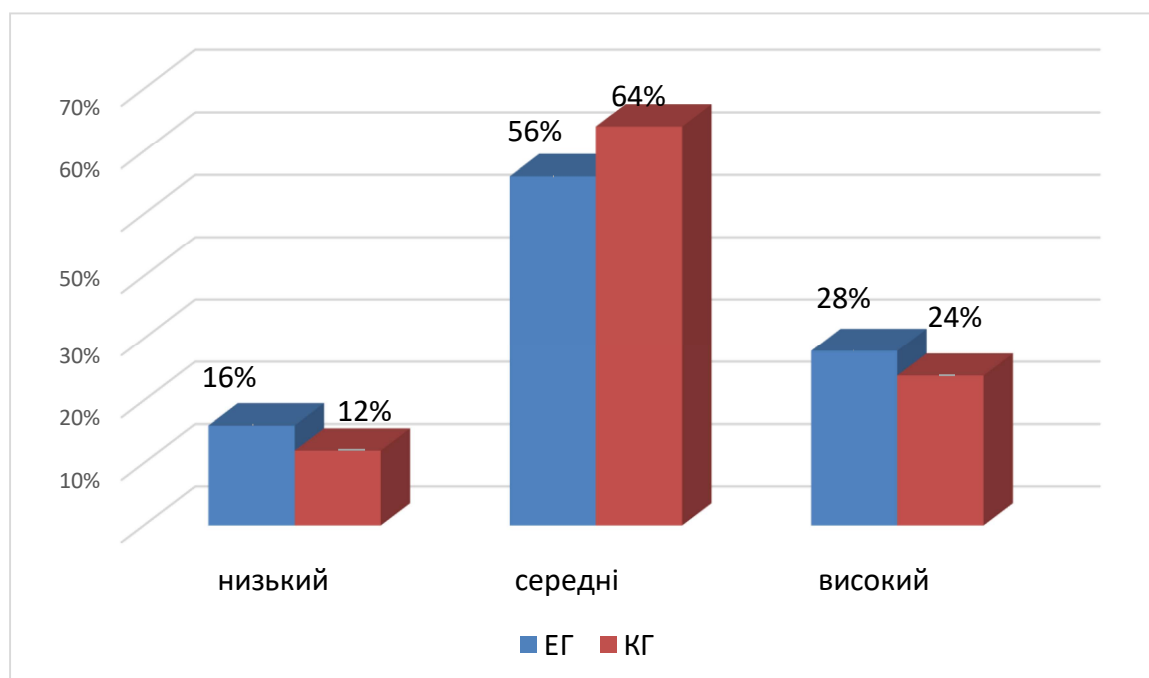

Рис. 3. Рівні емпатичних здібностей студентів ЕГ та КГ

За підсумками діагностики у всіх випробовуваних спостерігається нормальний і високий рівні вираженості здатності особистості до емоційного відгуку на переживання інших людей (емпатії), що свідчить про емоційну розвиненість обох груп групи. 14 студентам (56%) з ЕГ та 16 студентам (64%) з КГ із середніми показниками, за даною методикою, є характерним частіше в порівнянні з тими, у кого ці показники низькі, проявляти фізіологічну реакцію на емоційні стимули, у вигляді зміни в серцевому ритмі, у зміні шкірної провідності. Вони більш емоційні та проявляють реакцію у вигляді сліз і відкритого сміху. Ймовірно, вони в дитинстві мали приклад дорослої людини, яка

проводила з ними час, відкрито і яскраво виявляючи свої емоції, розповідаючи про пережиті почуття.

7 студентам (28%) з ЕГ та 6 студентам (24%) з КГ з високими показниками емпатії властивий альтруїзм, вони можуть проявляти діяльну допомогу оточуючим їх людям. Вони тримаються за дружбу й намагаються зміцнити свої взаємини з оточуючими. Вони менш агресивні, менш схильні до насильства та більш спрямовані на моральні оцінювання, для них позитивні соціальні риси дуже важливі. У їхньому характері може проявлятися поступливість. Отже, можна відзначити, що у всієї вибірки переважає середній або нормальний рівень емпатії, відсутні крайнощі і є можливість розвивати свої здібності.

На підставі проведеного емпіричного дослідження, в контексті формувального етапу експерименту нами було розроблено пілотну програму для підвищення рівня формування професійної Я-концепції молодих юристів, що забезпечує розвиток особистісних і професійних якостей студентів як основи формування позитивної динаміки професійної Я-концепції юриста. Основним результатом є дослідження особистісних і професійних якостей та визначення умов, що забезпечують вибір такої стратегії професійного розвитку, яка сприятиме формуванню позитивної професійної Я-концепції.

При відборі змісту, методів і форм організації практичних занять у програмі підвищення професійної складової Я-концепції враховувалося, що значущу роль у формуванні професійної мотивації, професійної позиції має здатність студента до вибору як внутрішньої діяльності, так і аналізу своєї професійної діяльності [5]. Особливе значення при організації занять приділяється застосуванню методів активного навчання: тренінгу рефлексивних умінь, діловій грі з самопроектування професійного розвитку.

Теоретичний етап програми (теоретичний блок) (8 академічних годин) має такі цілі:

- 1) студенти-правники повинні опанувати сутність Я-концепції;
- 2) опанувати понятійний апарат і терміни, пов'язані з процесом розвитку Я-концепції;
- 3) мотивувати студентів на розвиток Я-концепції.

Студентам у стислій, доступній формі пропонується ознайомитися з науковими психологічними поняттями, присвяченими Я-концепції та її окремим аспектам. Рекомендуються доповіді, індивідуальні реферативні виступи студентів у рамках запропонованої тематики з подальшим обговоренням у формі дискусії, проєктна діяльність, використання методу портфоліо.

Основні поняття: Я-концепція, самосвідомість, Я-схема, образ Я, Реальне Я, Ідеальне Я, самооцінка, рівень домагань, самоприйняття, самоповага, психічне здоров'я, саморозвиток, самоактуалізація та ін. На першому вступному занятті рекомендується провести презентацію теми і цілей курсу за вибором. Також можна організувати бесіду з метою встановлення довірчих взаємин і використовувати методику «незакінчені речення», спрямовану на виявлення актуального рівня розвитку Я-концепції студентів-правників, їх рефлексивних умінь, особливостей мотивації, особистих і професійних цілей. Зокрема, студентам рекомендується завершити наступні незакінчені речення: «Я ...»,

«Мені подобається, що я ...», «Мені не зовсім подобається, що я ...», «Мені не подобається, що я ...», «Я хочу розвинути в собі ...», «Моя мета – це ..», «Щоб досягти своєї мети я ...», «Я вибрав (-ла) цей курс, щоб ...», «Я сподіваюся, що цей курс ...» та ін.

У ході подальших занять рекомендується використовувати вправи, спрямовані на послідовне вирішення педагогічних завдань. В аудиторній діяльності можна використовувати методи мозкового штурму з подальшим обговоренням у ході дискусій в малих групах і загальногрупових дискусіях.

Також рекомендовано обговорити наступні питання:

- 1) Наскільки важливою частиною особистості є Я-концепція?
- 2) Коли починається формування Я-концепції?
- 3) Що таке образ Я? Як люди презентують себе?
- 4) Які показники сформованої Я-концепції?
- 5) Які зв'язки між Я-концепцією і самооцінкою?
- 6) Що сприяє підвищенню і зниженню самооцінки?
- 7) Що є показниками позитивної Я-концепції?
- 8) Що таке зворотний зв'язок і в якій формі він може бути виражений?
- 9) Яким має бути зворотний зв'язок, щоб сприяти розвитку Я-концепції?

На заняттях рекомендується проводити обговорення індивідуальних реферативних виступів і презентацій студентів на тему: «Сутність Я-концепції». При підготовці виступів студентам потрібно проаналізувати науково-популярні та спеціальні наукові тексти психологічної тематики, присвячені Я-концепції. Також студентам пропонується підготувати в малих групах проєкти, присвячені копінг-стратегіям (позитивне цілепокладання, порівняння, що йде вниз, порівняння що йде вгору та ін.). При підготовці студентам рекомендується виконати ряд завдань:

- а) пояснити мету їх застосування;
- б) знайти приклади використання стратегій у відомих студентам текстах;
- в) обговорити в режимі дискусії ефективність використання тієї чи іншої стратегії в кожному конкретному випадку.

На основі прочитаних наукових і науково-популярних психологічних текстів, а також прослуханих виступів своїх одногрупників у якості домашньої роботи студентам пропонується створити модель структури своєї Я-концепції.

Також студентам пропонується написати есе «Мій власний рейтинг копінг-стратегій», в якому рекомендується ранжувати стратегії перешкоджання небажаної зміни Я-концепції, які найчастіше використовуються для підтримки своєї самооцінки та збереження власної Я-концепції, а також навести приклади зі свого життя. Письмові есе поряд із матеріалами реферативних виступів та проєктів входять до портфоліо, що відображає просування студентів за курсом та їх роботу з розвитку своєї Я-концепції.

Також у рамках теоретичного блоку студентам пропонується почати вести щоденник, в якому записуються ситуації, при вирішенні яких виникають труднощі. Ці матеріали будуть потрібні на наступних етапах курсу з розвитку Я-концепції. Інформація про ситуації, вирішення яких викликає труднощі у студентів, дозволяє окреслити коло питань, відповіді на які вони хотіли б знайти під час освоєння курсу і виконання передбачених курсом завдань.

Етап самодіагностики і рефлексії (діагностичний блок) (4 академічні години) має наступні цілі:

- 1) розвиток рефлексивних умінь студентів;
- 2) виявлення особливостей Я-концепції студентів.

Змістовно цей блок є спеціально організованим процесом самопізнання, який спрямований на виявлення та усвідомлення студентами уявлень про себе, уточнення й деталізацію своєї Я-концепції, стимулювання її розвитку. У рамках цього етапу студентам пропонуються підібрані викладачем психологічні тести, спрямовані на вивченні Я-концепції або її окремих компонентів, взяті з наукової або науково-популярної літератури.

Студентам також пропонується обговорити результати тестування, розгорнуто відповідаючи на такі питання, як-от: «Які питання опитувальника викликали у Вас ускладнення? Чому?», «На яке (які) питання опитувальника Ви б дали відмінний від запропонованих варіантів відповідь? Якою була б відповідь? Чому?», «Чи дізналися Ви

що-небудь нове про себе з інтерпретації результатів тесту?», «Чи згодні Ви з інтерпретацією результатів тесту?», «Чи впізнаєте Ви себе в інтерпретації результатів тесту?» та ін.

Етап самодіагностики і рефлексії передбачає залучення студентів до дослідницької діяльності. У рамках цього етапу студентам необхідно:

1) дібрати тест, проаналізувавши наукову або науково-популярну психологічну літературу;

2) обґрунтувати свій вибір, зв'язавши досліджуване з тестом явище зі структурою Я-концепції, виробленої студентом на попередньому етапі;

3) провести самодіагностику та інтерпретацію результатів;

4) проаналізувати результати інтерпретації тесту з точки зору уточнення своїх уявлень про себе і деталізації Я-концепції.

Діагностика Я-концепції та її складових допомагає студентам уточнити уявлення стосовно особистісних цінностей, усвідомити свої уявлення про себе, про своє місце в соціумі, поглибити й деталізувати свою Я-концепцію. Отримана під час психологічної діагностики і самодіагностики інформація сприяє уточненню Я-концепції студента, наповненню її новим змістом. Студентам рекомендується написати есе, в якому необхідно вербалізувати уточнені уявлення про себе, зазначивши як свої сильні, так і слабкі сторони, а також відзначити аспекти, які потребують подальшого розвитку, – це створює передумови для створення програми саморозвитку й корекції Я-концепції студента [7, с. 11].

Проектувальний етап (блок) (8 академічних годин) має такі цілі:

1) допомогти студентам створити і скорегувати образ Ідеального Я (як загального, так і в різних соціальних контекстах);

2) познайомити студентів зі стратегіями підвищення самооцінки і самосприйняття;

3) сформуванню мотивацію розвитку Я-концепції;

4) допомогти студентам створити програму саморозвитку, визначити шляхи досягнення цілей саморозвитку.

Проектувальний етап сприяє опанувати компетенцію здатності проектувати траєкторії свого особистісного розвитку. Слід підкреслити, що робота з розвитку Я-концепції неможлива без створення і вербалізації Ідеального Я. Створення студентами власної моделі Я-концепції, що відбиває індивідуально значущі соціальні контексти і якості, а також результати проведеної психологічної діагностики і самодіагностики, дозволяють окреслити перелік бажаних якостей і особистісних рис, які лягають в основу образу Ідеального Я студента.

Розроблені програма і методика дозволяють стимулювати розвиток Я- концепції студентів, розширити їх уявлення про себе, свої можливості та місце в соціумі, підвищити самоприйняття, оптимізувати самооцінку, познайомити студентів із методами психологічної самопідтримки та самодопомоги, розширити репертуар ефективних моделей поведінки у складних життєвих ситуаціях.

Проведене соціально-психологічне дослідження з вивчення розвитку професійної Я-концепції молодих юристів на початкових етапах їх професійного становлення засвідчило, що на основі поєднання повноти професійної Я-концепції і провідної форми представлених у ній відносин суб'єкта було встановлено, що в типовій Я-концепції студента-юриста 2-го курсу когнітивний компонент включає зв'язок уявлення про ідеального професіонала з уявленнями про себе. Комунікативний компонент передбачає наявність здатності реалізовувати, перевіряти й коригувати свій професійний образ Я в навчальній діяльності та спілкуванні. Дослідження показало, що у студентів експериментальної та контрольної груп спостерігається відносно однаковий рівень сформованості професійної складової Я-концепції, а саме: вони свідомо опановують професію, планують майбутній професійний шлях, позитивно ставляться до обраної професії юриста, також відзначається прийняття власної особистості, розуміння своєї ролі в професії тощо. Після проведення формуючого експерименту було здійснено підсумкову діагностику ефективності впровадження програми підвищення професійної складової Я-концепції молодого правника, яка показала, що рівень сформованості професійної Я-концепції у студентів-юристів з експериментальної групи також підвищився.

Список використаної літератури

1. Варій Й. М. Психологія особистості. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
2. Вірна Ж. Професіоналізація: Теоретико-методологічні витоки психологічного забезпечення. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2002. № 3. С. 186-196.
3. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції: монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2012. 186 с.
4. Каламаж Р. В. Я-концепція як складова професійної самосвідомості юристів. Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Острог. 2006. Вип. 7. С. 156-164.
5. Каламаж Р. В. Психологія становлення професійної Я-концепції майбутніх юристів. Острог. Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. 404с.